

Den kommende uken feires økonomen Trygve Haavelmo. Han ville fylt 100 år på tirsdag. Men nobelprisvinneren selv ville neppe satt pris på festiviteten.

Fikk Nobelprisen for å tallfeste vårt liv

ØKONOMI

SIGURD BJØRNSTAD

Tallfestede økonomiske sammenhenger ligger til grunn for Regjeringens dosering av oljepenger og Norges Banks rentesetting. Avanserte matematiske metoder brukes for å lage sammenhengene på grunnlag av store datamengder. For nesten 70 år siden ga Trygve Haavelmo vesentlige bidrag til metodikken som forener økonomisk teori med virkeligheten.

I desember 1989 sitter den norske økonomiprofessoren Trygve Haavelmo på toget til Stockholm for å motta Nobelprisen i økonomi. NSBs daværende toppsjef Tore Lindholt er med på turen og serverer egeninnkjøpt whisky til prisvinneren med følge. Den store, røykfrie kupeen i den svenske jernbanens førsteklassevogn er omgjort til røykeklupé av hensyn til piperøyker Haavelmo.

Han gruet seg nok litt. Men i Stockholm steg humøret da han møtte kolleger. Han diskuterte faglige spørsmål til langt på natt, sier professor Asbjørn Rødseth. Han var med på turen til Stockholm.

Tirsdag i uken som kommer ville Haavelmo fylt 100 år. Han blir feiret med to dagers konferanse og bankett i Oslo.

Haavelmo ga fundamentale bidrag til teorien for å tallfeste økonomiske sammenhenger. Med sine arbeider fra 1943 og 1944 forandret han hele retningen på forskningen innenfor feltet. Han står som en av de helt store i historien til denne delen av økonomifaget, sier professor Olav Bjerkholt ved Universitetet i Oslo.

Han står i spissen for feiringen, og har skrevet en rekke artikler om Haavelmo og hans forskning.

Økonomenes laboratorier
Haavelmo fikk Nobelprisen for sine bi-

drag til teorien om å tallfeste økonomiske sammenhenger.

Tallfestede sammenhenger satt sammen i store ligningsystemer er arbeidsredskap for økonomer i Finansdepartementet, Statistisk sentralbyrå og Norges Bank. Systemene kalles økonomiske modeller, og er forenklinger av den svært kompliserte virkeligheten. Dette er økonomenes laboratorier.

Løsningene av de store ligningsystemene er del av grunnlaget når Finansdepartementet bestemmer bruken av oljepenger det kommende året. Norges Bank bruker de tallfestede sammenhengene som noe av grunnlaget for å fastsette renten. Allerede dagen etter Haavelmos 100-årsdag er det rentemøte i Norges Bank.

Med sine avanserte matematiske og statistiske modeller står de alle på skuldrene til Haavelmo.

Starter i dystre tider

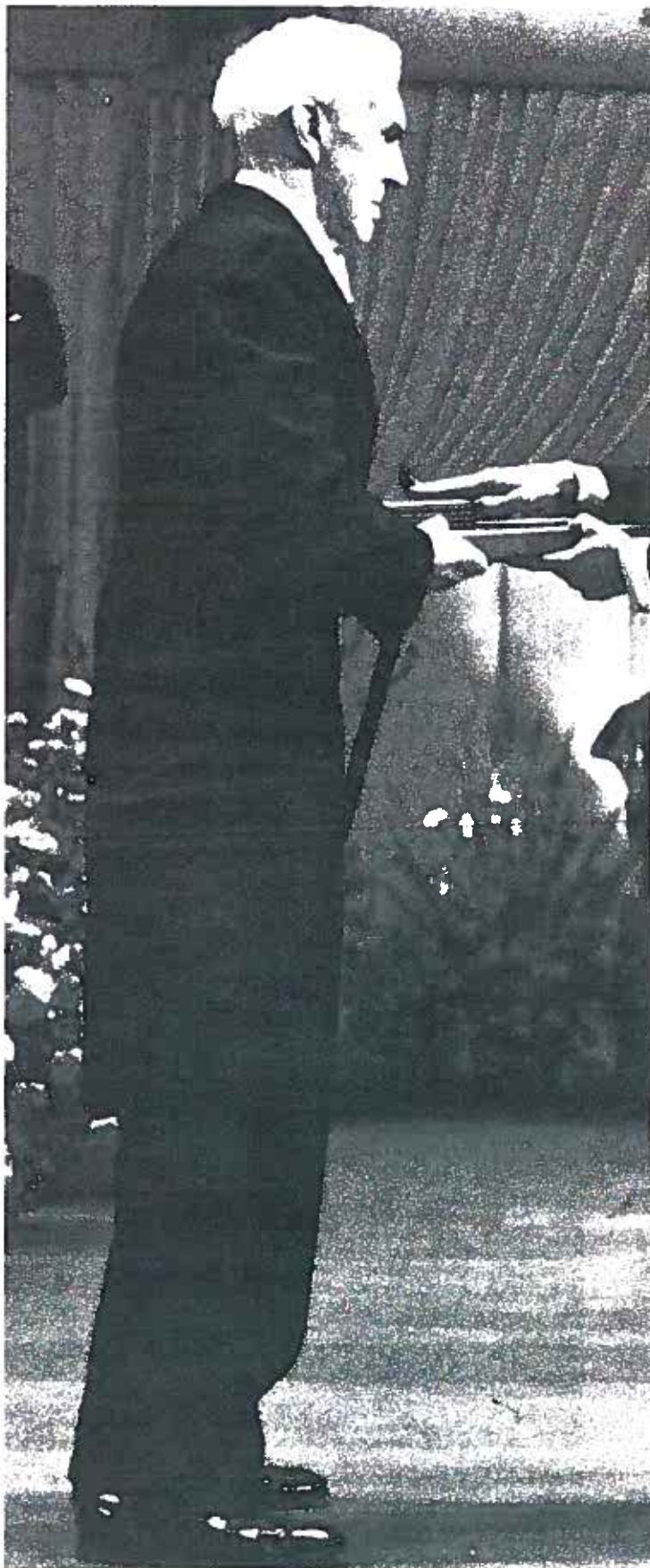
Haavelmo starter sin lange karriere i 1933 som regneassistent ved Universitetets økonomiske institutt i Oslo. Det er ingen overdrivelse å si at instituttet var identisk med professor Ragnar Frisch. Han er giganten i økonomifagets norske historie, og fikk den første Nobelprisen i økonomi som ble delt ut i 1969.

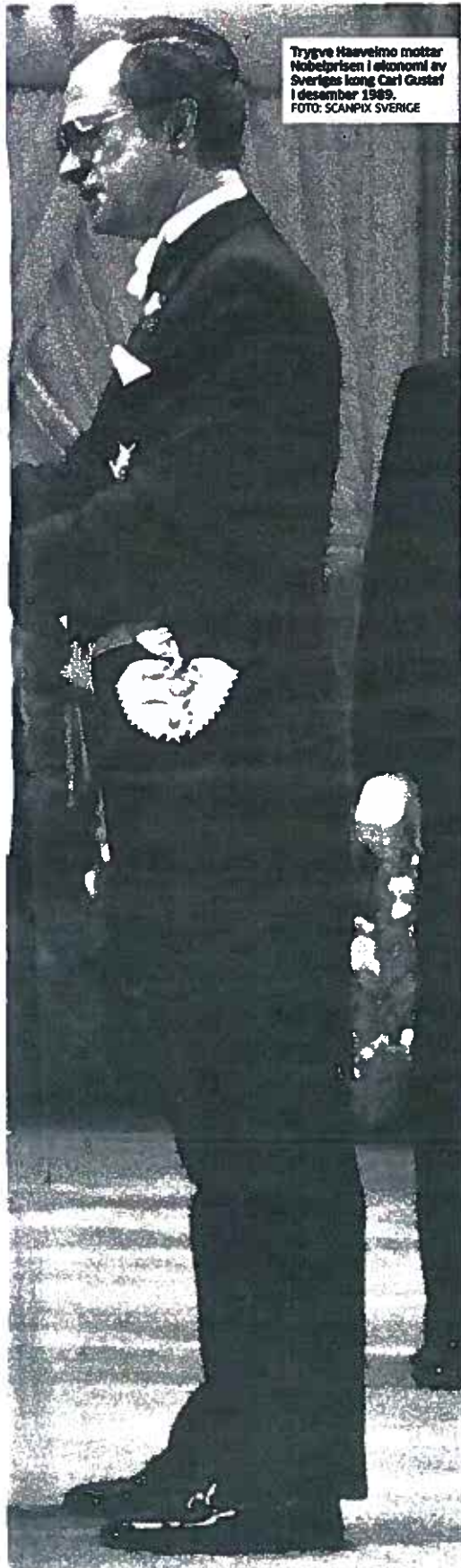
Økonomenes kan i liten grad foreta kontrollerte eksperimenter, slik det er mulig i naturvitenskapen. Samtidig forligger det mye data og statistikk om økonomiske forhold. Men i vitenskapelig sammenheng er dette bare «en mengde kalde, uinteressante tall», sa Haavelmo.

En nobelpris blir til

De «kalde» tallene må konfronteres med en teori om hvordan de oppstår. Når teori og tallserier passer sammen, kan forskeren håpe å tilføre ny teoretisk kunnskap som til og med kan ha praktisk nytte.

Utfordringene var store for Haavelmo: Mange økonomiske sammenhenger er i sving samtidig, flere variabler

Trygve Haavelmo mottar Nobelprisen i økonomi av Sveriges kong Carl Gustaf i desember 1989. FOTO: SCANPIX SVERIGE

Profil

Trygve Haavelmo (1911-1999)

- ▶ Fikk Nobelprisen i økonomi i 1989 for sine arbeider med metodikken for å tallfeste økonomiske sammenhenger. Var den andre norske økonom som fikk prisen.
- ▶ Professor i økonomi ved Universitetet i Oslo 1948-1979.
- ▶ Nær medarbeider med økonomiprofessor Ragnar Frisch fra 1933. Var i utlandet 1937-1947, for det meste i USA. Arbeidet for Northrup i New York i flere år under krigen.
- ▶ Hans interesser utenom faget var Harley-Davidson motorsykler, skyting, fiske, intens piperøyding og sjakk.
- ▶ Han giftet seg aldri, men hadde sin amerikanske kjæreste med til Norge etter krigen. De bodde i hver sin leilighet. Ingen barn.

Prisen er egentlig ingen ekte nobelpris, men «Sveriges Riksbanks pris i økonomiske vitenskaper til Alfred Nobels minne», etablert i 1968.

inngår i én sammenheng og samme variabel inngår i mange sammenhenger. Bak de kalde tallene ligger en hel verden med et tilsynelatende virvar som forskeren skal skape klarhet i. Det trengs metodikk til å teste økonomisk teori mot den kompliserte virkeligheten.

Priser er viktige for både forbruker og produsent. Når tallrekken viser stigende pris for en vare, er det da forbrukeren eller produsenten som er drivkraften? For å svare på dette trenger økonomene tallfestede sammenhenger som beskriver forbrukernes og produsentenes adferd. For å lage sammenhengene trengs det teori, tall og metode.

Haavelmos fremste bidrag tok utgangspunkt i alle tilfældighetene som kunne ligge bak de økonomiske tallrekken vi kan observere. Både Frisch og Haavelmo antok at økonomiske sammenhenger kunne uttrykkes som ligninger mellom økonomiske størrelser.

Frisch antok at avviket mellom høyre og venstre side i en økonomisk ligning i hovedsak måtte skyldes målefeil. Haavelmo så heller på avvikene som et resultat av to andre forhold. Det kunne være andre størrelser enn de som var med i ligningen som øvde en innflytelse, og selve sammenhengen kunne ha noe karakter av tilfældighet. Konfrontasjon mellom teori og virkelighet måtte da formuleres som en samling mulige utfall som har ulik sannsynlighet for å inntreffe.

Dette var en ny tilnærming til å teste økonomiske lover opp mot tall fra virkeligheten. Innsikten fikk stor betydning ved at den la et nytt grunnlag for tallfesting av økonomiske sammenhenger som egen disiplin. Arbeidet ble belønnet med Nobelprisen i 1989.

Ute etter øl
Arbeidet hos Frisch vekslet mel-

lom det teoretiske og det praktiske. I 1934 fikk de et kjærkomment oppdrag fra Bryggeriforeningen. Oppdragsforskning er ikke noe nytt. Slik det ofte er med oppdragsforskningen, ville næringsinteressene ha en utredning de kunne bruke for å få satt ned avgiftene.

Krisen i 1930-årene gjorde at prisene falt, men ølprisene hadde sunket mye mindre enn andre priser. Dermed fremsto øl som dyrt, og forbruket var halvert.

Det var vanskelig for bryggeriene å sette ned prisen fordi en stor del av den besto av avgifter.

Bryggeriforeningen ville ha de to regnemestrene til å godtgjøre at lavere ølavgift ville øke salget så mye at de samlede avgiftsinntektene ville gå opp. Altså dynamisk skattepolitikk allerede i mellomkrigstiden.

Oppgaven var derfor å anslå hvor mange prosent ølforbruket ville stige hvis prisen inklusive avgift ble senket med 1 prosent. Tørstens avhengighet av prisen skulle tallfestes.

Som en del av arbeidet fikk de to økonomene assistentene til å «henvende seg til folk assistentene personlig kjente» for å spørre dem om sammenhengen mellom priser og forbruk.

I alt ble 21 personer intervjuet. Basert på eldre kilder la Haavelmo og Frisch til grunn at kvinner og menn over 70 år drakk mindre enn menn i sin beste alder.

Svaret ble «1,65. Det betyr: Går ølprisen ned med 1 prosent, så stiger forbruket med 1,65 prosent.

Mange år i utlandet
I årene 1937-1947 var Haavelmo for det meste i utlandet. Høsten 1938 var han ved universitetet i Aarhus. Han gjorde studier av svineproduksjonen i Danmark og etterspørselen etter fisk i København.

Han var i USA fra 1939 til 1947. Der var han en del av datidens fremste

forskningsmiljø på tallfesting av økonomiske sammenhenger. Det ble gjort en rekke forsøk på å lokke ham hjem etter krigen. Da det ble utsikter til et professorat ved Universitetet i Oslo, pakket han omsider sakene sine i USA.

På vei hjem i mars 1947 var han innom en norsk økonom som jobbet i FN i New York. Han undret seg over at Haavelmo forlot en strålende karriere i USA til fordel for et mulig professorat i et fattigslig Norge. «Jeg liker ørredfiske, var Haavelmos klare svar.

Etter at han kom hjem var han professor i samfunnsøkonomi til 1979. Han beveget seg bort fra arbeidet med tallfesting og over mot økonomisk teori. Dette resulterte i flere viktige bøker.

Bestjeden mann
Haavelmos nobelpris var på 3 millioner kroner i 1989. 2 millioner ga han bort til Økonomisk Institutt rett etterpå. Ett år senere sto den siste millionen fortsatt urørt i banken.

«Jeg har aldri hatt fjernsyn, og ønsker heller ikke å ha det. Alle mine materielle behov er dekket, så han i et intervju.

Harley-Davidson motorsykler hadde han derimot. Da han kom til Østbanestasjonen etter prisutdelingen i Stockholm, ble han møtt av NSBs representasjonsbil og seks politimenn på motorsykkel. Med blålys gikk det i kortese hjem til Østerås. Haavelmo fikk seg en lang prat om motorsykler med politimennene.

«Ville han likt 100-årsfeiringen med konferanse og bankett?»

«Nepp! Han flyktet unna fødselsdagsmarkeringer, festskrift og andre hedersbevisninger med noen svært få unntak, og han ville helst sluppet å ta turen til Stockholm i 1989, sier Bjerkhoel.

sigurd.bjermestad@aftenposten.no